

5. Український фольклор: Критичні матеріали / С.К.Бисикало, Ф.М.Борщевський. – К.: Вища школа, 1978.
6. Франко І.Я. Що таке поезія? //Вибір декламацій для руських селян і міщан. – Львів, 1902.

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА І МІЖЛІТЕРАТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Лілія Богачевська, аспірант

Типологічні особливості автобіографічних творів (на матеріалі повісті “Художник” Т.Шевченка та роману “Девід Копперфілд” Чарлза Діккенса)

Життя і творчість англійського письменника Ч.Діккенса привертали увагу російських та українських літературознавців з моменту появи перекладів його творів на сторінках журналів Росії. У радянському літературознавстві його життєвий шлях та творчий доробок вивчали Лан Е., Івашева В.В., Сільман Т., Михальська Н.П., Катарський І.М., а у 1982 році у світ вийшло монографічне дослідження українською мовою “ Чарлз Діккенс” Лібмана З.Я. [5]. Науковців передусім цікавила постать Ч.Діккенса як автора художніх творів, сатирика та гумориста, романи й оповідання письменника вивчалися як цінні зразки мистецького слова. Проте значення творчості митця у контексті українсько-англійських літературних зв'язків малодосліджене. Тема реценції творчої спадщини англійського романіста українською критикою, цінності перекладів його творів українською мовою, творчого засвоєння діккенсівської тематики, поезики українськими митцями не була ще предметом спеціального аналізу, хоч деякі її аспекти були частково висвітлені у статтях Зорівчак Р. [3], Кузика Д. [6], Хомчука Д. [7]. Метою цієї статті є дослідження типологічних подібностей та відмінностей автобіографічних творів “ Художник” Т.Шевченка та “ Девід Копперфілд” Ч.Діккенса, які

неоднотипні за жанром. Повість “Художник” - невелика за обсягом, а “Девід Копперфілд” - багатоплановий роман, підсумок життєвого шляху автора. За тональністю і за змістом ці літературні твори перегукуються, саме тому ми вважали за доцільне проаналізувати їх на типологічному рівні, щоб з'ясувати процес становлення обох митців, їх погляди на мистецтво та його роль в духовній еволюції народу.

Міф про Шевченка як “поета з народу” вже давно спростовано. Освіченість цього майстра художнього слова вже не викликає сумніву в українських дослідників-літературознавців. Незаперечним фактом є його широка обізнаність із західно-європейськими й російською літературами, про що переконливо свідчать його “Щоденник”, листи, повість “Художник” та інші твори. Романіст був знайомий з античною літературою, з культурними здобутками італійського Ренесансу та нової Європи. В його літературному доробку згадуються імена Гомера, Вергілія, Овідія, Тита Лівія, Данте, Петрарки, Боккаччо. Митець захоплювався творчістю Пушкіна, Гоголя, Жуковського та інших російських авторів. У своїй поезії, прозі, листах, “Щоденнику” Т.Шевченко згадував французьких письменників та поетів Вольтера, Шатобріана, Беранже, Ежена Сю, Бальзака, англійських майстрів художнього слова Шекспіра, Дефо, Річардсона, Гольдсмита, Бернса, Вальтера Скотта та Дікенса.

Отже, творчість Ч.Дікенса була відома українській інтелігенції ще за його життя. Мистецькі кола тогочасної Росії мали можливість познайомитись з найсучаснішою літературою та зразками якісно нового художнього слова.

Ч.Діккенс здобув світову славу зразу ж після публікації своїх перших книг. Переклади творів поширювались у Західній Європі з блискавичною швидкістю. У Росії, до складу якої входила Україна, вони мали великий резонанс на початку 40-х років, систематично друкувались на сторінках журналів “Библиотека для чтения”, “Отечественные записки”, “Русский вестник”, а також виходили окремими книгами. Багато романів зразу ж після першої появи в Росії перевидувались та перекладались знову. Найпопулярнішими були романи “Піквікський клуб”, “Домбі і син”, “Девід Копперфілд” та інші.

Серед перших видатних українських митців, хто знав і любив англійського письменника, був його сучасник Т.Шевченко. Кобзар писав: “Діккенс Чарльз-славний англійський повістьяр. Повісті його відзначаються глибоким

сентиментом і ніжною іронією; дають довгу низку незабутніх типів: "Девід Коперфілд", "Клюб Піквіка", "Олівер Твіст..." [9,176].

Т.Шевченко не наслідував Ч.Діккенса, однак можна провести паралелі та знайти аналогії у виборі тематики в обидвох митців. У творчій спадщині Шевченка і Діккенса важливе місце займають автобіографічні твори. Повість "Художник" українського письменника - найкращий зразок його прози, роман "Девід Копперфілд" англійського реаліста, його "улюблене дитя", вражає читача гармонійністю внутрішньої структури серед інших творів. Цей твір Діккенса вперше в історії світової літератури розкрив перед читачем красу внутрішнього світу дитини.

Перебуваючи на засланні у Новопетровському форті, Т.Шевченко намагався відновити у своїй пам'яті приємні спогади про петербурзьке життя. Це був період інтенсивного культурного збагачення Кобзаря, якому сприяло середовище інтелігенції та прогресивних людей, з якими він спілкувався. Перед його очима з'являються "образи декоративних скульптур Торвальдсена, ідеали людської краси, втілені в статуях Аполлона Бельведерського, Венери Медицейської, Геркулеса Фарнезького, багатство життєвої сили Рубенса, гостре відчуження життя і побуту голландських жанристів, ідеальні люди художників італійського Ренесансу, тонка психологія Ван-Дейка." [1, 291]. У свідомості майстра слова живуть також твори англійських письменників Дж.-Н.-Г.Байрона, В.Скотта. В коло літературних інтересів митця входили не тільки західноєвропейські романтики, а й письменники-реалісти, зокрема Ч. Діккенс.

Особливо подобався Т.Шевченку твір Ч.Діккенса "Девід Копперфілд". Невипадково один з персонажів його російської повісті "Близнець", описуючи чистеньку кімнату, в якій мешкає інститутка Наташа, перш за все помічає примірник "Отечественных записок", розкритих на "Девіді Копперфілді" [8, 122]. Можливо, саме цей роман англійського романіста, про який Кобзар згадував у 1855 році, роком пізніше дав йому імпульс до написання російською мовою автобіографічної повісті "Художник". Сам автор так характеризує генезу своєї творчості: "Хто його знає, відкіль несеться, несеться пісня, складаються вірші, дивлюсь- уже й забув, про що думав, а мерщій напишеш те, що навialось" [4, 19].

У жовтні 1856 року у Новопетровському форті Т.Шевченко написав свою повість “Художник”, де знаходимо важливий матеріал про естетичні та суспільні погляди митця, про його перший петербурзький період життя. В образі оповідача легко впізнати Івана Сошенка, хорошого товариша молодого Шевченка, в образі юного митця - самого автора. Повість не є повністю автобіографічним твором, у ньому знаходимо багато вимислу, фантазії. Головний персонаж зображений значно молодшим, ніж був Т. Шевченко у роки звільнення від кріпосної залежності. Шлюб і смерть головного героя, про які йдеться у другій частині повісті, є домислом автора. Водночас у творі знаходимо чудові реалістичні образи багатьох сучасників Шевченка, зокрема живописців Карла Брюллова, Олексія Венеціанова, Івана Сошенка, поета Василя Жуковського, поміщика Павла Енгельгардта.

Центральний образ твору — обдарований художник, який пропадав у безпросвітних умовах тогочасного суспільства. У цьому творі, як і у багатьох інших, висловлено антикріпосницький протест Т.Шевченка. Відчувши на собі всю принизливість становища особистої залежності від пана-поміщика, “свиня в торжевських туфлях”, письменник викривав кріпосництво і вважав його найбільшим народним лихом.

Роман Ч.Діккенса “Девід Копперфілд” - своєрідний автобіографічний твір. Спогади письменника про минуле трансформуються у художні образи. Оповідь ведеться від першої особи. Головний герой роману, письменник Девід Копперфілд, людина освічена, він ще у дитинстві прочитав твори світової літератури, що на все життя закарбувались в його пам’яті і збуджували його творчу уяву та фантазію.

У романі можна простежити спогади письменника Девіда Копперфілда про своє дитинство, юність, і коментар автора щодо пережитих героєм подій, які були типовими для суспільної дійсності вікторіанської Англії. Ч.Діккенс змальовував важливий досвід своїх перших кроків на життєвій ниві, хоча не любив розмов про деякі факти своєї біографії, як свідчили його близькі друзі, зокрема Джон Фостер (перший біограф письменника), якому він віддав свою фрагментарну автобіографію. У ній англійський реаліст згадував роки праці на ваксовій фабриці як найжахливіший період свого життя, як період “принижень та зневаг”. Письменник не вдавався до деталей своєї біографії, бо деякі спогади гнітили його душу. Саме через це

герої Ч.Діккенса дещо завуальовані, однак їх неважко впізнати. Його літературний персонаж Девід Копперфілд клеїв етикетки не на ваксові банки, як сам автор, а на пляшки для вина. Образ містера Мікобера має свого прототипа - батька Чарлза Джона Діккенса. Своїми художніми образами митець намагався привернути увагу громадськості до суспільних, соціальних проблем, зокрема до жорстокої експлуатації дитячої праці, до важкого становища людей, які потрапили до боргової тюрми. Згадаймо: його батько разом з сім'єю відбував покарання у такій установі через грошові борги.

Обидва твори - Шевченковий “Художник” та “Девід Копперфілд” Ч.Діккенса - через призму особистого болючого досвіду митців розкривають перед нами найпекучіші питання тогочасних суспільств України та Англії. Велич Кобзаря та англійського романіста визначається не тільки літературною спадщиною, а й всією сукупністю їхньої людської та громадської діяльності, їх бажанням змінити гнітючу реальність покріпаченої України і вікторіанської Англії з робітніми домами та репресивними закладами.

Творча натура Т. Шевченка, як і Ч.Діккенса, формувалась на тлі суспільних негараздів. Головними героями повісті “Художник” та роману “Девід Копперфілд” - митці з надзвичайно багатим духовним світом, це творчо активні особистості, які здатні створювати нову художню дійсність. Обидва автори автобіографічних творів протиставили песимістичне суспільне буття і живий, надзвичайно чутливий до зовнішніх подій, світ творця.

На початку повісті “Художник” головний герой переживав найкращий період свого життя. Художнику-кріпаку було чотирнадцять чи п'ятнадцять років, він жив у Петербурзі і доля сприяла його духовному зростанню. Потрапивши у коло столичної інтелігенції, юнак мав можливість культурно збагатитись надбаннями людства та освоїти техніку живопису. Головний персонаж - кріпак, учень майстра малярського цеху, проте таке скромне становище не влаштувало його. У вільний від роботи час юнак поспішав у Літній сад, де й задовольняв свою жагоду до мистецтва. Він “зрисував” все: починаючи від скульптур “вертялявих сладко улыбаюющихся богинь, безобразных Фраклита и Гераклита” до барельєфів “из купидонов, украшающих дом архитектора Монферрана” [8, 131]. Ці зразки архітектури були не досконалими, проте на малюнках

художника-кріпака вони були відтворені з “необыкновенным сходством с оригиналами” [8, 131]. Творчий запал молодого митця не вщухав. Коли у Літньому саду вже не було що змальовувати, то молодий художник попросив свого нового друга дати йому “какого-нибудь эстампика срисовать” [8, 133]. Духовний розвиток головного персонажа не обмежувався живописом, йому подобалося читати, він відвідував виставки, цікавився театром. У другій частині творче пізнання художника вже не таке активне, він зіткнувся з гнітючою реальністю, яка вже більше поглинала його таланти.

Ч. Діккенс, на відміну від Т. Шевченка, почав свою розповідь дитинством головного героя і показав розвиток та формування рис характеру майбутнього письменника. Вже дорослий Девід Копперфілд, згадуючи свої дитячі роки, вважав себе дитиною, обдарованою чудовими здібностями, спостережливістю, кмітливістю. Фантазія, любов до книг та спостережливість складають сутність майбутнього митця. Девіду подобалося читати книги, які залишились у кімнаті батька після його смерті. Зокрема такі, як: “Родерік Рендом”, “Перегрін Пікль”, “Гемфрі Клінкер”, “Том Джонс”, “Векфілдський священник”, “Дон Кіхот”, “Жіль Блаз”, “Робінзон Крузо” та інші. Для хлопчика, якого муштрують вітчизняним містер Мердстон та його сестра, світлий був справжньою відрадою. Девід жив у цьому світі і йому дуже подобалося перевтілюватись у своїх улюблених героїв. У школі містера Крікла, задовольняючи бажання свого друга Стірфорса, майбутній письменник щовечора розповідав найцікавіші епізоди з художніх творів. Дорослий Девід згадував, що його уява працювала з надзвичайною силою, створювала велику кількість фантастичних історій, героями яких були живі люди. У цих злетах уяви вимисел переплітався з реально існуючими фактами. Саме ця творча сутність юного героя створює оптимістичну протизвагу безраднісній прозі існуючої дійсності.

Головні герої “Художника” і “Девіда Копперфілда” на початку творів живуть своїм внутрішнім життям, проте зіткнення з реальністю неминуче. Цікаво, що обидва автори використовують ідентичний прийом для того, щоб відкрити перед очима молодих, захоплених творчістю, людей справжнє неприкрашене буття - вони вводять у свої розповіді героя-негідника. У повісті “Художник” - це розбещений мічман, який збездивив Пашу. У романі “Девід Копперфілд” - найкращий друг головного героя, Стірфорс, який видавався Девіду ідеа-

лом, сміливим, веселим, талановитим юнаком, виявився безсердечним негідником, жертвою якого стала маленька Емлі.

Хронологічні рамки українського і англійського творів різні, їх вибір зумовлений головною ідеєю творів. Т. Шевченко у своїй повісті “Художник” хотів показати безвихідь становища митця у тогочасному суспільстві, в якому і сам автор був покараний за результати своєї творчості. Повість починається описом юнацького віку головного героя і закінчується зображенням його смерті. На початку оповіді художник живе духовно багатим життям у світі творчості, проте Шевченко зобразив його зіткнення з суворою дійсністю. Головний герой твору одружується з дівчиною-сиротою Пашею, яку згодом збездічав мічман. Далі життєвий та літературний шлях героя ставав все більш тернистим. Картина “Весталка”, яку він намалював з юнки-дружини, набула популярності, проте новий твір “Мадонна”, який мав стати шедевром, так і не був закінчений. Незабаром виникла нова неприємність: молодого художника не допускають до виконання академічної програми. Пізніше творча напружена праця призводить до тяжкої хвороби, а потім й смерті. Нещаслива доля головного героя “Художника” - не виняток у суспільстві тогочасної Росії, а типове явище. Невдало склалося життя Брюллова, молодий Штернберг виїхав до Італії і там помер, оповідач повісті був змушений покинути Петербург. Сам автор повісті “Художник” за свої поетичні твори потрапив на заслання, де десять довгих літ страждав під тягарем солдатчини.

Головна ідея твору “Девід Копперфілд” — формування рис характеру творчої людини, становлення майбутнього майстра художнього слова. Оповідь починається зображенням дитинства головного персонажа, коли розвиваються його творчі здібності. Разом з книгами, роботою власної уяви великий вплив на становлення Девіда Копперфілда-письменника мали життєві спостереження. В другій частині головний герой — спостерігач страшних, веселих, сумних пригод, які відбувалися з його друзями та знайомими. Такі спостереження життєвої прози, пожвавлені творчою фантазією молодого людини, ставали матеріалом для літературної діяльності. В кінці твору головний герой став справжнім митцем: “Моя книга вийшла у світ і мала великий успіх” [2, 586]. Письменник здобув народне визнання та славу, однак він не вважав це надприродним явищем. Його слава- результат природних здібностей, наполегливої пра-

ці та щасливого випадку. Девід Копперфілд не захворів зірковою хворобою, на його думку, потрібно й далі бути скромним та трудолюбивим. Саме в момент розквіту слави свого героя Ч.Діккенс залишив його.

Літературна спадщина Т.Г.Шевченка зазнала опосередкованого впливу творчості Ч.Діккенса, проте не викликає сумніву типологічна схожість їх автобіографічних творів, яка зумовлена спільними суспільно-політичними, художньо-естетичними чинниками розвитку світового мистецького процесу. Автобіографічні факти, образи, які мають свої прообрази, несуть велику художню цінність. Т.Шевченко і Ч.Діккенс, дотримуючись принципів художньої типізації, трансформуючи певні прототипи в образи, досягли певного узагальнення у своїх автобіографічних творах.

Література:

1. Білецький О.І. Зібрання праць:У5-ти т.- К.,1965. - Т.2.-С.669.
2. Діккенс Ч.Собрание сочинений: В10-ти т.- М.:Худож.лит., 1984. - Т.6.-С.737.
3. Зорівчак Р. Українсько-англійські літературні взаємини //Українська література в загально-слов'янському і світовому літературному контексті: У5 т.- К.: Наук.думка,1988. - Т.3.- С.485-487.
4. Лепкий Богдан Про життя і твори Тараса Шевченка.- К.:Україна,1994.- С.173.
5. Лібман З. Чарлз Діккенс.- К.:Дніпро,1982.- С.184.
6. Кузик Д. Творчість Ч.Діккенса у сприйнятті І. Франка // Українське літературознавство. – 1982. - № 38.- С.38.
7. Хомчук Д. Ч.Діккенс українською мовою //Радянське літературознавство. – 1983. - № 2.- С.54-89.
8. Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 5 т.-К.:Дніпро,1985. - Т.4.- С.413.
9. Шевченко Т.Г.Повне зібрання У 6 т.- К.,1964-1966. - Т.4.- С.520.